

Jerneja Ferlež: *Stanovati v Mariboru: etnološki oris.* Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2009, 333 str.

Jerneja Ferlež: *Josip Hutter in bivalna kultura Maribora.* Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2008, 101 str.

372

Etnologinja Jerneja Ferlež je v zadnjem času etnološko in širšo bralno javnost navdušila z dvema knjigama. Prva, *Stanovati v Mariboru: etnološki oris*, je izšla letos in je knjižna predelava njene doktorske disertacije iz leta 2007, druga, z naslovom *Josip Hutter in bivalna kultura v Mariboru*, je izšla leta 2008. Ker je bila prva naklada v hipu razprodana, so jo leta 2009 ponatisnili. Obe knjigi sta izšli pri založbi Umetniški kabinet Primož Premzl, kjer z izrednim posluhom in razumevanjem podpirajo tovrstno tematiko, še posebej, kadar gre za "mariborske teme".

Ferleževa pri raziskavi bivalne kulture v Mariboru izhaja iz materialnega, torej stanovanj, hiš, saj meni, da je prav materialno odlično izhodišče za razkrivanje kompleksnih razmerij med ljudmi.

Glavna cilja knjige *Stanovati v Mariboru* sta po pisanju avtorice dva, na eni strani rekonstrukcija bivalnih razmer Mariborčanov v 19. in 20. stoletju in na drugi strani raziskovanje razmerja med človekom in njegovim bivalnim okoljem. Ugotavlja, da se ljudje sprva podredimo okolju, v katerem smo, v nadaljevanju pa začnemo nanj vplivati in si ga prilagajati. Zanima jo bivalna raznolikost, ki krepi dejstvo, da se v podobnih okoliščinah in bivalnih okoljih ljudje odzivamo na okolje različno. Prav zato je moč etnologije v prepoznavanju in "branju" osebnih zgodb, saj posamezniki s svojimi izkušnjami, znanjem, okusom, možnostmi vsakemu bivalnemu okolju vdihnejo osebno noto.

Raziskovanja bivalne kulture se je Ferleževa lotila v arhivu, kjer si je pripravila osnovo za nadgradnjo raziskave. Po pregledu načrtov, s katerimi si je ustvarila prostorsko sliko preteklosti, se je obrnila na teren, k ljudem. Pri izbiri terena si je vnaprej postavila tipologijo različnih stanovanjskih tipov in znotraj nje iskala primere, posameznike ali družine, ki že dlje časa prebivajo v izbranem okolju.

Knjiga je razdeljena na pet med seboj povezanih in uravnoteženih poglavij. V prvem delu avtorica po Teutebergovi tridelni strukturi rekonstruira vlogo stanovanja kot grajenega okolja, stanovanjsko opremo in socialne funkcije stanovanja v Mariboru, pri čemer se časovno omeji na 19. in 20. stoletje. Pri tem niza teoretska spoznanja o bivalnem vedenju in primerjalno poda podatke o bivalnih razmerah v drugih evropskih mestih, na katere sta v 19. stoletju vplivali industrializacija in urbanizacija, ki se je z vsvo vsemo nadaljevala v 20. stoletje.

V naslednjem poglavju z naslovom Mariborske hiše in stanovanja izbrane hiše in stanovanja sistematično razdeli glede na tip bivalnega okolja (na tip obrtniške in trgovske hiše v starem mestnem jedru, na najemniške hiše zunaj nekdanjega mestnega obzidja, enodružinsko hišo v predmestju, delavske kolonije, vilo oz. enodružinsko hišo, stanovanjske bloke in zasilna bivališča), ne glede na socialni in gmotni položaj lastnikov. Vsak tip predstavi z dvema izbranimi hišama ali stanovanjema, za katere so viri omogočali rekonstrukcijo čim natančnejših bivalnih okoliščin.

Stavbe skozi osebne zgodbe spretno kronološko analizira in natančno predstavi skozi vse dosegljive vire, povezane s stavbno genezo in morfologijo. Svoje ugotovitve dopolnjuje še z bogatim grafičnim in slikovnim gradivom.

V četrtem poglavju osvetli bivanje Mariborčanov, pri čemer izhaja iz Teutebergove tridelne klasifikacije raziskovanja zgodovine prebivanja, stanovanja kot grajenega okolja, opreme stanovanj in socialnih dejavnikov prebivanja in jo nadgradi na bivalno okolje, bivalno vedenje in socialne okoliščine prebivanja.

V poglavju Bivalno okolje primerja kvaliteto stanovanj (lega, ogrevanje, razsvetljava, vodovod, kanalizacija, električna, plin, telefon), funkcionalno diferenciacijo prostorov (kuhinja, shramba, kopalnica, stranišče, sobe, spalnice, saloni, sobe za goste, dnevne sobe, jedilnice, sobe za služinčad) in velikosti stanovanj, stanovanjskih prostorov in njihovo notranjo opremo. Pod bivalno vedenje uvrsti nematerialne vsebine bivalnih okolij, ki jih razvrsti v sklope kuhanje in prehranjevanje, se pravi priprava in uživanje hrane, druga gospodinjstva opravila kot pranje, sušenje, likanje, krpanje, čiščenje, umivanje, osebna higiena in spanje. V poglavju Socialne okoliščine prebivanja dobimo natančen vpogled v sorodstvena in druga razmerja, najemna razmerja (razmerje med lastnikom in najemnikom stanovanja ali med najemnikom in podnajemnikom), politične prelomnice pri stanovanjski lastnini (tako po prvi kot po drugi svetovni vojni je Maribor doživel močne politične pretrese, v katerih so številni ljudje izgubili svoja stanovanja) in prebivanje (val odseljavanja in priseljavanja v mesto), sosedski odnosi in vrednotenje bivalnih razmer, natančneje, kako stanovalci dojemajo svoje bivalno okolje. Skozi predstavitev socialnih funkcij se nam zrcali produkcijska, čustvena, sorodstvena povezanost stanovalcev, ki jo opredeljujejo tudi spol, poklic, narodnost, kar nakazuje na raznolika vrednotenja bivalnih okoliščin in tudi bivališč kot statusnega simbola.

373

V petem poglavju Ferleževa predstavi po njenem tako imenovane stanovanjske kariere posameznikov, ki so živeli v različnih predelih Maribora, imeli različno poklicno in starostno podobo, različni način življenja in odnos do bivanja. S pojmom stanovanjske kariere posameznikov avtorica razume razloge, ki so posameznika vodili do izbire bivališča, selitve ali stanovanjska nemobilnost, vpliv preteklih bivalnih izkušenj, predstave o idealnem bivališču itd. Zanimalo jo je, kako oz. če sam prostor in elementi, ki ga določajo (velikost stanovanja, gostota naseljenosti, lega bivališča v naselju ...), vplivajo na družinska razmerja v stanovanjski skupnosti, občutek sproščenosti v prostoru, stike s sosedi, higieno ...

Če se vrnemo k začetnim ciljem raziskave, ki si jih je postavila avtorica, zakaj prebivamo, kjer prebivamo, nam je skozi prijetno in zanimivo branje knjige Ferleževa nedvomno odgovorila. Mariborčani so si svoja bivalna okolja v 20. stoletju izbirali kot posledico zunanjih dejavnikov ali spleta okoliščin in ne po načelu okusa ali svojih potreb. Močen zunanji dejavnik je bil kraj zaposlitve, socialni položaj, družbeni kontekst. Bivalno okolje je na Mariborčane zmeraj vplivalo, bodisi tako, da je oblikovalo njihove bivalne prakse, na drugi strani pa so prostore venomer spreminjali in jih prilagajali.

Ferleževa je ponovno pokazala izjemen čut za prenašanje teoretičnih izhodišč in spoznanj v prakso. Svoje teoretske ugotovitve je vseskozi preverjala in jih uravnotežila z ugotovitvami s terena.

Na poglobljen in zanimiv način je predstavila bivalno kulturo nekega časa in materialnemu, kar hiše in stanovanja so, dodala širšo človeško noto. Bralcu ponudi v razmislek, kako in zakaj bivamo, kako si prostor prilagajamo in kako se v njem počutimo. Hiše in stanovanja nam predstavi kot fleksibilno materijo, ki nam nazorno priča o načinih prebivanja in ljudi v njih, predvsem pa o skoraj nikoli končani zgodbi spreminjanja in prilagajanja bivališča lastnim potrebam in času, v katerem smo.

374

Kot naključen stranski prispevek med pripravo doktorske disertacije je nastalo še eno delo Jerneje Ferlež z naslovom *Josip Hutter in bivalna kultura Maribora*. Po obsegu in vsebini bistveno manj obsežna knjiga nam na zanimiv način predstavlja osebnost Josipa Hutterja – mariborskega poslovneža kočevskega porekla, ustanovitelja in solastnika tekstilne tovarne Hutter in drug – in tri različna bivalna okolja, ki jih je zasnoval v tridesetih in štiridesetih letih 20. stoletja. To so: še danes znamenit in med stanovalci in stroko visoko cenjen Hutterjev blok v strogem središču Maribora, naselje delavskih hiš – delavska kolonija na Pobrežju, in vila ob Mestnem parku.

Nastanku knjige je botrovalo naključje, da je Jerneja Ferlež med pripravo doktorske disertacije med arhivskimi viri v Pokrajinskem muzeju našla natančne zapisnike o zaplembi premoženja Josipa Hutterja. Začetne vire je dopolnila s podatki iz načrtov ob gradnji vile, ustnimi viri in skopo literaturo o njem in njegovi družini. Zbrano faktografsko gradivo je zaokrožila in podkrepila v pogovorih s Hutterjevim sinom Josipom Hutterjem mlajšim. Ta ji je posredoval tudi povsem novo fotografsko gradivo očeta in družine, ki ni bilo doslej ohranjeno v nobeni instituciji.

Leta 1889 rojeni Josip Hutter je svojo poslovno pot začel v Ljubljani kot trgovec in jo kot lastnik trgovine nadaljeval tudi po selitvi v Maribor, kjer si je z ženo Elizabeto in tremi otroki ustvaril prijetno in udobno bivališče v vili ob Mestnem parku. Leta 1926 je postavil tekstilno tovarno Hutter in drug, tkalnico in predilnico, kjer so izdelovali blago in sukanec. Število zaposlenih je naglo naraščalo in tako je leta 1940 Josip Hutter zaposloval tudi za današnje čase neverjetnih 1600 ljudi. Vojna oziroma povojni čas sta odločilno posegla v življenje vseh Hutterjevih. Nova oblast jim je avgusta 1945 zapolnila vse premoženje, Josip Hutter pa je bil obsojen na nekaj let prisilnega dela v delovnem taborišču. Pozneje se je zaposlil v tekstilni tovarni v Celju. Družini so dodelili zgolj stanovanje v lastnem bloku. V začetku petdesetih let 20. stoletja sta se zakonca Hutter izselila v Avstrijo v Innsbruck, kjer je Josip Hutter leta 1963 tudi umrl.

Avtorica nas opozori na stične točke med tremi na zunaj raznolikimi bivalnimi okolji. Svoj raziskovalni fokus postavi tudi izven okvirov bivalnih okolij in prikaže osebno filozofijo moža, ki je, kot navaja, v spominih Mariborčanov zapisan kot kulturna osebnost predvojnega Maribora, kot izredno sposoben poslovnež in zlasti kot kapitalist s socialnim čutom. Poudarjen socialni čut pokaže kot graditelj najemniških stanovanj za svoje delavce, praktičnih, prostornih, modernih, ki so za tedanje razmere omogočala izjemno kakovostno bivanje. Gradnje vseh treh stanovanjskih kompleksov, tudi naselja delavskih hiš, se je Josip Hutter lotil premišljeno, skrbno načrtovano, predvsem pa v sodelovanju z uglednimi slovenskimi in avstrijskimi arhitekti in gradbeniki. Velicina Josipa Hutterja se po navedbah Ferleževe kaže tudi v tem, kako pokončno je preživel zanj in za njegovo družino zelo težka in krivična povojna leta.

Poleg seznanitve s tremi različnimi tipi bivalnih enot je dragocenost raziskave, ki jo opravi Ferleževa, torej knjige o Josipu Hutterju, v postavitvi teh treh enot v širši kontekst bivalne kulture delavcev v njegovi tekstilni tovarni, njegovih uslužbencev in njegove družine v tridesetih in štiridesetih letih 20. stoletja. Opozorila je na pomembno skupno točko vseh treh gradenj Josipa Hutterja, na kakovost bivanja, ki je tovarnarju predstavljala pomemben kriterij. Zato so vsa tri bivališča, seveda prilagojena namenu, zasnovana udobno, prostorno, z vso potrebno infrastrukturo in estetsko dovršeno. Centralna kurjava, kopalnice, električni štedilniki, vgradne omare, dvigalo, vzdane kadi so le nekateri izmed elementov, ki so omogočali udobno, moderno in praktično življenje, kar je bilo glavno vodilo Hutterjevega načrtovanja.

Medtem ko je knjiga o Josipu Hutterju predvsem opis načina življenja v treh bivalnih okoljih, skozi katera se izrisuje osebnost njihovega graditelja, je knjiga *Stanovati v Mariboru* raziskava bivalne kulture Mariborčanov, obsežna in teoretično podkrepjena, ki ni dragocena samo znotraj etnološke stroke, ampak širše. Obe knjigi bosta zanimivo branje za vse, ki jih zanima gospodarska in socialna preteklost Maribora v 19. in 20. stoletju, in še posebej za vse, ki jih zanima fenomen stanovanjske kulture.

375

Boža Grafenauer Bratož

Lidija Nikočević: Iz "etnološkega mraka": avstrijski etnografski tekstovi o Istri s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Pulj: Zavičajna naklada "Zakan Juri", 2008, 317 str. : ilustr. (Edicija Identiteti: Istra u transformaciji)

Izhodišče najnovejše knjige etnologinje Lidije Nikočević gre iskati v avtoričini fascinaciji s površnostjo, netočnostjo in stereotipnostjo avstrijskih imperialnih in postimperialnih videnj Istre. Začetek te fascinacije seže v leto 1991, ko se je avtorica v avstrijskem muzeju prvič srečala z istrsko etnografsko zbirko in osuplo vlekla iz škatel predmete, ki ji sploh niso bili poznani; predmetov, ki bi jih pričakovala, pa v zbirki ni bilo. Prvo srečanje z *drugačnostjo* avstrijskih etnografskih in siceršnjih dojemanj Istre je avtorico intelektualno pretreslo in v njej vzbudilo željo, da si glede te drugačnosti pride na jasno. Rezultat več kot desetletje dolgih prizadevanj v tej smeri je bila doktorska teza, ki ji je sledil knjižni natis.

Način, kako avtorica zastavi svoj prijem, je na začetku zelo obetaven. Knjiga se namreč ne omeji na obravnavo reprezentacij Istre v avstrijski imperialni etnografiji, temveč to etnografijo obravnava v širšem okviru imperialnih videnj, imperialne imaginacije oziroma konstrukcije Istre. To pomeni, da obravnava tudi potopise, etnografsko leposlovje, turistične vodnike in sorodno produkcijo, in še kaj. Ker so te oblike in mediji reprezentacije, zlasti etnografsko leposlovje (avtorica se pričakovano pomudi ob Petru Roseggerju, ki bi sicer zaslužil nekoliko natančnejšo obravnavo), v drugi polovici in na prelomu 19. stoletja hkrati predstavljali materialni kontekst